

AZƏRBAYCAN DİLİ

FƏNNİ ÜZRƏ ELEKTRON DƏRS VƏSƏİTİ

IV.Morfologiya

25.Fel

Fel

Ümumi grammatik mənasına görə hərəkət bildirən əsas nitq hissəsinə fel deyilir. Fellər hərəkətin icra edildiyi zamanlara uyğun olaraq **nə etdi? nə etmişdir? nə edir? nə edəcək? nə edər? nə etmək?** suallarına cavab olur. Fellər bir qayda olaraq xəbər yerində işlənir.

IV.Morfologiya

26. Felin quruluşca növləri

Felin quruluşca növləri

Sadə

kök+ grammatik
şəkilçi
oxu (yur), gəl (di)

Düzəltmə

Kök+ leksik şəkilçi
vida (laş)
gör (üş)

Mürəkkəb

Kök+kök
Mürəkkəb felləri əmələ
gətirən sözlərin hər biri
grammatik cəhətdən
dəyişə bilər.
çalışır- vuruşur
çalışdı- vuruşdu

Dilimizdə söz birləşmələri ilə ifadə olunan fellər də var: **həll olundu, yaxşı oldu, qulaq asdı, başa düşdü**
Belə birləşmələr mürəkkəb quruluşlu fellərdir.

IV. Morfologiya

27. Düzəltmə fellər

Düzətmə fellər

Düzəltmə fellər bircə kökə malik və tərkibində sözdüzəldici şəkilçiləri olar fellərdir.

	Düzəltmə fellər	Şəkilçilər	Nümunələr
1	Başqa nitq hissələrindən (isim, sifət, say, zərf və s.) fel düzəltmək üçün istifadə olunan şəkilçilər	1 – la ² 2 – lan ² 3 – laş ² 4 – al ² (-l) 5 – ar ²	1. bağ-la, yağ-la, iş-lə, təmiz-lə 2. ağıl-lan, dil-lən, alov-lan 3. dost-laş, sakit-ləş, gözəl-ləş 4. sağ-al, çox-al, az-al, qara-l 5. ot-ar, ağ-ar, boz-ar, göy-ər
2	Feldən fel düzəltmək üçün istifadə olunan şəkilçilər	1 – ıl ⁴ 2 – ın (ı - n) 3 – ış (i - ş) 4 – dır ⁴	1. aç-ıl, yaz-ıl, səp-il, əz-il 2. çal-ın, bil-in, sil-in, böl-ün 3. yaz-ış, qaç-ış, gör-üş 4. yaz-dır, sil-dir, poz-dur

IV. Morfologiya

28. Felin təsdiq və inkarı

Felin təsdiq və inkarı

Fellər hərəkətin icra edildiyini göstərdiyi kimi, icra edilmədiyini də göstərə bilir. Bu cəhətdən fellər iki cür olur:

Təsdiq fellər

Hərəkətin icra edildiyini bildirən fellərə **təsdiq fellər** deyilir: al, gəl, oxu

Inkar fellər

Hərəkətin icra edilmədiyini bildirən fellərə **inkar fellər** deyilir. Inkara fellər – ma şəkilçisi ilə formalaşır: alma, gəlmə, oxuma

Inkar şəkilçisi olan –ma² isim və sifətdüzəldən – ma² şəkilçisi ilə omonimdir. Onları fərqləndirmək üçün nəyi bilmək lazımdır.

Felin təsdiq və inkarı

1. Inkar şəkilçisi vurğu qəbul etmir: **çə'kmə, qa'zma**
2. Inkar şəkilçisi qrammatik şəkilçidir.

1. Isim və sifət düzəldən – ma² şəkilçisi isə vurğu altına düşür: **çəkmə', qazma'**
2. Isim və sifət düzəldən – ma² şəkilçisi isə leksik şəkilçidir.

Bəzən inkar şəkilçisinin saiti ixtisara düşür:

almayır – almır, gəlməyir – gəlmir

Bəzi fellər inkarda – ma² şəkilçisi qəbul etmir, onun əvəzinə deyil sözü istifadə olunur:

Məs: gələsi deyil.

IV. Morfologiya

29. Təsirli və təsirsiz fellər

Təsirli və təsirsiz fellər

Fellərin təsirli və təsirsiz olması ismin təsirlik halını tələb edib-etməməyinə görə müəyyənləşir.

Özündən asılı olan (yəni idarə etdiyi) sözün ismin təsirlik halında işlənməsini tələb edən fellərə *təsirli fellər* deyilir.

Təsirli fellərlə əlaqəyə girən sözlər ismin təsirlik halının suallarına cavab olur:

Almanı (nəyi?) yedim.

Həsəni (kimi?) çağır.

Özündən asılı olan sözün ismin təsirlik halında işlənməsini tələb etməyən fellərə *təsirsiz fellər* deyilir.

Evdən (haradan?) gəlirəm.

Evə (hara?) gedirəm.

Rüstəmdən (kimdən?) qaçır.

Təsirli və təsirsiz fellər

Müəyyən şəkilçilərin köməyi ilə təsirli fellər təsirsiz fellərə, yaxud əksinə çevrilə bilər:

Təsirli fel	Təsirsiz fel
Yaz Oxu Aç	Yazıl Oxun Açıl

Təsirsiz fel	Təsirli fel
Gül Köç Otur	Güldür Köçür Oturt

IV. Morfologiya

30. Felin qrammatik məna növləri

Felin grammatik mənə növləri

Felin grammatik mənə növləri iş görənlə üzərində iş icra olunan əşya arasındakı qarşılıqlı münasibəti əks etdirir.

	Adı	Qayda	Şəkilçi	Misal
1	Məlum növ	Felin məlum növündə iş görən məlum olur.	-yoxdur	yaz, oxu, gör, gəl, danış və s.
2	Məchul növ	Məchul növ fellərdə iş görən grammatik cəhətdən məlum olmur.	Təsirli fel+ - ıl, - ⁴ ın, - ⁴ n = təsirsiz fel	yaz- ıl- dı ək- il- di oxu- n- acaq
3	Şəxssiz növ	Şəxssiz növ fellərdə mübtəda olmur və onu təsəvvür etmək də mümkün deyildir.	Təsirsiz fel+ - ıl = təsirsiz fel ⁴	Ərizəyə bax- ıl- dı

Felin grammatik mənə növləri

	Adı	Qayda	Şəkilçi	Misal
4	Qayıdış növ	Qayıdış növ fellər iş görənin işi öz üzərində icra etdiyini bildirir.	Təsirli fel+ - ıl, ⁴ - ın ⁴ , - n = təsirsiz fel (geyinmək, soyunmaq felləri istisnadır)	Gül aç- ıl- dı. Orxan gey- in- di.
5	Qarşılıq növ	Qarşılıq növ fellər hərəkətin qarşı-qarşıya icra edildiyini bildirir.	Təsirli fel+ - ış ⁴ (- ş) = təsirsiz fel	Biz vur- uş- uruq. Mən yaz- ış- ıram.
	Müştərək fel forması	Hərəkətin birgə icrasını bildirir.	Təsirsiz fel+ - ış ⁴ (ş) = təsirli fel	Qoyunlar mələ- ş- ir. Biz gül- üş- ürük.

Felin grammatik mənə növləri

	Adı	Qayda	Şəkilçi	Misal
6	İcbar növ	İcbar növ fellərdə hərəkəti danışan və ya haqqında danışılan şəxs deyil, başqası icra edir.	Təsirli fel+ -dır, ⁴ və ya -t	yaz- dır
			Təsirsiz fel+ -dır= ⁴ təsirli fel+ -t= icbar növ	gül- dür- t
			Təsirsiz fel+ -t = təsirli fel+ dır ⁴ = icbar növ	otur- t- dur.